

Смазнова І.С.

Національний університет «Одеська юридична академія»

(Україна, м.Одеса),

доцент кафедри філософії,

кандидат юридичних наук, доцент

ФЕНОМЕН НАСИЛЬСТВА У РЕЛІГІЙНІЙ ТРАДИЦІЇ

Незважаючи на переважно негативне ставлення більшості світових релігій до насильства та агресії, зведення всього до простого заперечення насильства у будь-який спосіб було б необґрунтованим спрощенням.

Дійсно, будь-яка з авраамічних релігій (християнство, іслам, іудаїзм), що є найпоширенішими у сучасному світі, стоїть на позиціях протидії насильству та засудження агресії, але ступінь такої протидії, як і межі припустимості насильства для кожної з цих релігій та їх відгалужень є різними.

В першу чергу, звернемо увагу, що згадані монотейстичні релігії сходяться в одному – ідеальним порядком є світ без насильства і агресії, де людські індивідууми об'єднані спільною любов'ю до Бога. Таким ідеалом для іудеїв є Едемський сад, в якому людина ще не була грішною (нагадує античні уявлення про минулий «золотий вік»), для християн та мусульман – Рай, в якому не залишається місця для насильства.

Цими мріями про мир ненасильства релігійний світогляд сутнісно відрізняється від міфологічного.

Так, найславніші та найхоробріші германські та скандинавські воїни, що потрапили до Вальхалли (небесного чертогу Асгарду) щодня продовжують битися у кривавих битвах, гинути в них, а після – воскресають та бенкетують за столом Одіна. Більше того, воїни у Вальгаллі спочивають до часу останньої битви – Рагнарьоку, яка є логічним завершенням розвитку людства та символізує кінець світу. А. Я. Гуревич пояснює це бачення тим, що «світ, в уяві варвара, очевидно, рівнозначний бенкету ... герої, що загинули в битві та взяті Одіном до свого чертогу – Вальхалли, поділяють свій час між боями ... та мирними бенкетами» [1, с. 245].

Схожими є давньоєгипетські та давньогрецькі міфи з їх війнами між богами (Гор проти Сета, грецька Титаномахія тощо), де насильство та груба сила нерідко виступають в якості зразка до наслідування, хоча на відміну від скандинавської міфології, тут має місце насильство, спрямоване на досягнення певних благородних цілей.

Старозавітне бачення насильства та агресії є певним чином спорідненим із міфологічним, але воно є більш яскраво вираженим та зрозумілим. Сформульовані у Декалозі заповіді, які знаходять подальшого розвитку та деталізації у П'ятикнижжі, є одним з найперших текстів, де містяться заборони свавільного насильства та агресії.

Зокрема, найперше засудження насильства та агресії – це історія про вбивство Авеля, вчинене його братом Каїном. Тут є очевидним засудження агресії Каїна, що проявляється, зокрема, у таких словах Господа: «Що ти зробив? Голос крові твого брата волає до Мене із землі. І тепер проклятий ти від землі, яка відкрила свої уста, щоби прийняти кров твого брата з твоєї руки. Коли оброблятимеш землю, вона не прикладе своєї сили, щоб дати тобі. Будеш стогнати і треміти на землі» (Буття 4:10-12). Втім, найбільш цікавим та показовим у цьому зв'язку є не стільки засудження вбивства, скільки заборона вбивати вбивцю, адже на побоювання Каїна щодо власної участі, Бог каже йому: «Кожному, хто вб'є Каїна, відомститься в сім разів. І поклав Господь Бог знак на Каїнові, щоб не вбив його всякий, хто його зустріне» (Буття 4: 15). Безсумнівно, що цей текст є однією з найдавніших спроб зупинити процеси нарощування насильства у відповідь на інше насильство: заборона вбивати вбивцю має на меті розірвати замкнене коло агресії, породжуваної агресією.

Втім, залишення Каїна фактично безкарним мало результатом те, що «зло людей розмножилось на землі і кожний пильно роздумує у своїм серці всі дні про зло» (Буття 6:5), наслідком чого стало рішення Господнє знищити рід людський за винятком Ноя та його родини: «Вік кожної людини прийшов перед мене, бо наповнилася земля несправедністю від них, і ось я знищу їх і землю» (Буття 6:13).

Але вже через декілька років після потопу спотворення людської природи знов проявляється у вчинку Хама (Буття 9:20-25), який мав наслідком батьківське прокляття. Причому, реакція Ноя на вчинок молодшого сина, хоча і цілком зрозуміла з позицій патріархального суспільства, є достатньо агресивною, адже є неспівмірною вчинку: за

насміхання над батьком, син та все його потомство передаються у рабство старшим братам (Буття 9:25, 27).

Ще один з біблійних сюжетів – це жертвоприношення Авраамом свого сина Ісаака, коли Бог відводить ніж Авраама від сина, якого він намагається принести в жертву (Буття 22: 1-19). Незважаючи на традиційні тлумачення цього сюжету як символу любові до Бога та пророцтва про прихід Месії, є й інший посил – заборона вчиняти насильство.

Заповідь «не вбивай» є однією з найвідоміших і неодмінно асоціюється з Законом Мойсея (Вихід 20:15; Повторення 5:17). Втім, на відміну від заборони свавільного, «несанкціонованого Богом» насильства, Закон Мойсея прямо встановлює і випадки застосування смертної кари.

У багатьох випадках біблійний текст після вказівки про смертну кару містить додавання «і не буде беззаконня у вас», що свідчить про мету покарання смертю – очищення суспільства від злочинців.

Зазначимо, що у цьому зв'язку посил Декалога відрізняється від посилу розповіді про перший злочин у біблійній історії: якщо спочатку Бог намагається зупинити ескалацію насильства, заборонивши мститися злочинцеві, то вже пізніше він сам карає смертю рід людський, насилаючи Потоп, а пізніше наділяє і суддів народу Ізраїлева правом карати смертю злочинців.

Такий перехід є цілком логічним з огляду на біблійну історію, адже по суті, Богом зроблені дві безрезультатні спроби вилікувати спотворену людську природу: перша – заборона помсти Каїну; друга – спроба почати історію людства з чистого аркушу, який мав бути написаний Ноем та його дітьми, але вже вчинок Хама свідчить, що ця спроба також потерпіла крах.

Третя спроба – це встановлення Закону, який повинен бути адекватним вчинку і, головне, спрямований на очищення суспільства від злочинців, що вчинили найбільш тяжкі з тогочасної точки зору злочини.

Ця спроба мала наслідком формування вельми детальної та розгалуженої системи правових приписів, яка у подальшому мала досить потужний вплив на розвиток практично всіх правових систем західного типу.

Окремо звернемо увагу, що в одній з Приповістей Соломона міститься пряма вказівка щодо застосування насильства при вихованні

дитини: «Хто щадить патики, ненавидить свого сина. Хто ж любить, ревно напоумляє» (Приповісті 13:24).

Цей текст не має інших паралелей у Старому Завіті, але він може трактуватися як заклик до «превентивного» покарання дитини з профілактичною метою. У цьому випадку, звернемо увагу, що вищенаведений переклад цього тексту о. Рафаїлом (Турконяком) є більш точним, ніж переклад митр. Іларіона (Огієнка), який звучав дещо інакше: «Хто стримує різку свою, той ненавидить сина свого, хто ж кохає його, той шукає для нього картання». Це впливає перш за все з того, що покарання (картання) не може передувати вчиненню проступку, в той час як «ревне напоумлення» якраз і має на меті попередити вчинення сином проступків у майбутньому.

Отже, таке насильство, не може сприйматися як агресивне, оскільки сама побудова фрази відсилає нас до благої мети – «Хто ж любить, ревно напоумляє».

З християнських позицій така превенція вже розглядається як варварська, хоча, заради справедливості зазначимо, що старозавітна традиція профілактичних тілесних покарань дітей (у сім'ї, школі, бурсі, семінарії тощо) залишалася досить популярною і поширеною протягом всього середньовіччя і значної частини Нового часу.

При зіставленні норм Старого та Нового Завітів вкидається до ока жорстокість та категоричність старозавітних приписів з одного боку, та дух любові і милосердя новозавітних правил з іншого боку. Антропологічно це пояснюється природним ходом історичного розвитку та тенденцією до пом'якшення характерів, а відповідно і покарань. Зокрема, цілями покарання замість помсти стають виправлення, перевиховання та власне кара. Теологічне пояснення виходить практично з того ж самого: «твердошийний» народ Ізраїля потребував у жорсткій регламентації тілесного життя, втім з приходом Ісуса Христа центр уваги перемикається на Заповіді блаженства, що не заперечують Декалога, але розкривають його у новому ракурсі.

Аналіз старозавітних текстів дає змогу зробити такі висновки:

- має місце заперечення агресивного насильства, що проявляється у забороні і засудження вбивства, тілесних ушкоджень, розбою тощо;
- закріплюється право батьків застосовувати неагресивне насильство при вихованні дітей;

- закріплюється право громади (а пізніше – держави) вживати заходів карального впливу аж до смертної кари, яка в жодному разі не отожднюється із помстою, а має на меті очищення суспільства від беззаконня та порушників Закону.

З усього вищезазначеного випливає, що давньоєврейський закон розрізняє два види насильства: перший – агресивне, злочинне насильство; другий – неагресивне насильство з боку батьків, громади, держави або Бога, спрямоване на подолання беззаконня.

Література:

1. Гуревич А. Я. Категории средневековой культуры: монография. Москва : Искусство, 1984. – 350 с.

Соловьев О.В.

Кременчугский национальный университет имени М.Остроградского

(Украина, г. Кременчуг),

профессор кафедры психологии, философии и педагогики

доктор психологических наук, доцент

СВОБОДА ВЫБОРА В ПРОЦЕССЕ ПЕРЕРАБОТКИ ИНФОРМАЦИИ В НЕЙРОННЫХ СЕТЯХ МОЗГА ПОСРЕДСТВОМ ПСИХИЧЕСКИХ ЯВЛЕНИЙ

Свобода выбора – это, разумеется, не только «жгучая» личная и социальная ценность. Это, в первую очередь, формируемый в нейронных сетях мозга посредством реализуемой в них психической активности феномен, без которого человек не может накапливать и интегрировать опыт (информацию) для того, чтобы противостоять неопределенности окружающего его мира. Если выбрать иную точку отсчета, т.е. рассматривать свободу выбора как внутриличностную ценность, то ее можно интерпретировать еще и как феномен, функционирующий внутри нас «ради» изменения окружающей нас реальности в желаемом нами направлении. Все остальные проявления свободы (правовые, политические, моральные, этические, свободы вероисповедания и даже свободы выбирать цели и достигать их посредством моторных актов) вторичны по отношению к указанному